

Egy kocsmai verekedés tanulságai

Társadalom- és mikrotörténeti elemzés egy pozsonyi
borkimérésben lezajlott 1539-es konfliktusról

ATTILA TÓZSA-RIGÓ

Lessons from a tavern brawl. Social and micro-historical analysis
of a conflict from 1539, taking place in a Pozsony wine tavern

316.472.4(437.6)"1539"

16.48(437.6)"1539"

159.922.27(437.6)"1539"

Keywords: Pozsony, 1539. Place: a wine tavern in the 16th century. The room size, structure and setup. Pickers of quarrels, injured and witnesses: inspection of the persons involved. Anatomy of a brawl.

Egy kocsmai verekedéssel kapcsolatban a kutató számára talán az lehet a legtanácsosabb, ha igyekszik kimaradni belőle. A történészek viszont abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy anélkül „lehetnek jelen” egy ilyen konfliktusban, hogy komolyabb sérüléseket vagy jogi következményeket kellene kockáztatniuk. Természetesen a történeti források teszik lehetővé, hogy betekintést nyerjünk a mindennapok ezen szegmensébe.

A kora újkori ember számára – hasonlóan más korok szereplőihöz – a kikapcsolódásnak, az ún. szabadidő eltöltésének legalább olyan fontos szerepe volt, mint a munkának. A két szférát valójában nem is igazán választották el egymástól mereven, s meghatározó volt, hogy a munkával töltött hétköznapiakat, illetve a pihenésre szánt időt milyen közegben élte meg az egyes ember. A kikapcsolódást célzó tevékenységek között kiemelt helyet kapott a közös italfogyasztás, a különböző társas játékok és a tánc. A szűkebb társadalmi környezet természetesen nagyban meghatározta a szabadidő eltöltésének helyét, módját és körülményeit. A korabeli polgárság számára a nyilvános szféra kiemelt színterei voltak a fogadók és a borkimérések. Az ezeken belül zajló életről sajnos ritkán értesülünk, gyakran inkább csak a városvezetésnek az italfogyasztás szabályozását célzó rendelkezéseit ismerjük. Így minden olyan forrás nagy értékkel bír, amely segítségével betekintést nyerhetünk a nyilvános szféra ezen részébe.

Jelen tanulmány egy verekedés ügyében 1539-ben felvett pozsonyi tanúkihallgatási jegyzőkönyv információit vizsgálja. A konfliktus egy borkimérésben zajlott le. A tanúk vallomásait több szakaszban jegyezték le, az anyag a pozsonyi Actionale Protocollum második kötetében (1539–1548) maradt fenn.¹ Részünkről nem elsősorban az összetűzés lefolyása és kimenetele tart érdeklődésre számot, hanem olyan – a résztvevők és az ügyet vizsgálók számára esetleg mellékesnek tekintett – információk, amelyek számos adalékkal járulhatnak hozzá a kora újkori polgári társadalom mindennapjainak közelebbi megismeréséhez. A forrás információiból nem lehet nagy ívű társadalomtör-

1. Archív mesta Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy (AMB MmB) Actionale Protocollum 2 a 2 (AP) II. fol. 7r–11v.

téneti következtetéseket levonni, érdemes viszont összegyűjteni és elemezni az „elejtett” információtöredékeket.

Előljáróban röviden szeretnénk vázolni az ügyet. A feljegyzésekből az derül ki, hogy 1539-ben Pozsonyban egy nyilvános borkimérésben („*Inn aim öffnen leithauss*”) szóváltás után verekedés tört ki egyrésről egy Hans Knüpfer nevű személy, másrésről két halászlegény, Georg és Mert Riemer között. Összesen 11 tanút hallgattak meg az ügyben a pünkösdt követő napokban.

A helyszín, egy 16. századi borkimérés

Vizsgálódásaink során elsőként a helyszínt vesszük szemügyre. A bejegyzések arra utalnak, hogy egy olyan kimérésben zajlott az esemény, amelyet egy fürdővel együtt, vagy annak közvetlen közelében üzemeltettek. Az első tanú, Peter Schneller szerint Hans Knüpfer a verekedést megelőzően a kimérés, vagy a fürdő udvarán tartózkodott („*Knupffer sei im hoff gewesen Inn Judem pad*”).² A megfogalmazásból esetleg arra is következtethetünk, hogy a fürdőnek és a kimérésnek közös udvara volt. Corbinian Slosser vallomása már egyértelműsíti a kérdést, nála ugyanis az szerepel, hogy egy bizonyos Jakab mesterrel együtt a fürdőhöz tartozó helyiségben (*padstub*) iszogattott, amikor kitört a rendbontás.³ Mindennek tekintetében – mielőtt képzeletben belépünk a „tethelyre” – érdemes távolabbról indítani a helyszín vizsgálatát.

A polgárok számára a fürdők – a kocsmákhoz hasonlóan – nemcsak a kikapcsolódás és a felfrissülés lehetőségét nyújtották, hanem egyben a közösségi élet fontos színterei is voltak.⁴ Kifejezetten tisztálkodásra használt helyiség általában nem volt a korabeli polgárházakban, leginkább a közös fürdők szolgáltak erre. A fürdősök tevékenysége sokrétű volt, így például köpölyöztek és eret is vágtak.⁵ A fürdősöknek (és a borbé-

2. AMB MmB AP II. fol. 7v.

3. AMB MmB AP II. fol. 9r.

4. A fürdőknek a szórakozáson túlmutató jelentőségét fejezi ki, hogy a polgárok – saját lelki üdvük érdekében – a szegények számára sokszor rendelték ún. lelki fürdőt („*Seelbad*”), ami annyit jelentett, hogy a hátrahagyott vagyonukból erre elkülönített összegből a nélkülözőknek egy fürdőt készítettek. A lelki fürdő intézményéhez Tózsá-Rigó Attila: *Kegyesség és hit-újítás. A reformáció megjelenésének első nyomai az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletekben*. Publicationes Universtitatis Miskolciensis. Sectio Philiosphica XI. 2006/1. 113–159. p., hiv. hely: 121–122. p. Tudunk olyan esetről is, amikor egy polgár egész fürdőjét mint lelki fürdőt a pozsonyi Krisztus Teste Társulatra hagyta. Vámosy István: *Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban*. Pozsony, 1901, 56. p.

5. Granasztói György: *A középkori magyar város*. Budapest, 1980, 227. p. A fürdőmesterek (*Bader; Balneator*) felkészítése a borbélyokéhoz hasonlóan céhszerű keretek között történt. Folyamatosan gondoskodniuk kellett fürdőjükben friss vízről, tűzvész esetén pedig segédjeikkel és felszerelésükkel az oltásban voltak kötelesek részt venni. Kamenický, Miroslav: *Brandschutz im Alltagsleben der Stadt Preßburg*. In Čičaj, Viliam–Pickl, Othmar (Hrsg): *Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Die Referate des Internationalen Symposiums in Časta-Pila vom 11.–14. September 1995. Veröffentlichungen der Kommission für Wirtschafts-, Sozial- und Stadtgeschichte 6. Bratislava, 1998, 151–156. p., hiv. hely: 153. p.

lyoknak) fontos szerepük volt a polgárok mindennapi életében, ők végezték ugyanis az egészségmegőrzést szolgáló egyszerűbb műveleteket. Vagyoni helyzetük igen változó képet mutat. Bár mindkét foglalkozás, de főleg a fürdősöké lenézett szakma volt,⁶ mégis valószínűleg mindkét csoport tagjainak többsége a (felső)középréteghez tartozott, s voltak olyan borbélyok is, akik az előkelő felső réteghez voltak sorolhatók.⁷ A Pozsony történetével foglalkozó szakirodalomban két fürdőre találunk adatot. A Felsőfürdő 1517-ben került a Flins családtól a város kezébe.⁸ A fürdő városon belüli helyéről nem rendelkezünk közelebbi információval. Ismert viszont, hogy az Alsófürdő a Dunára néző Halász-kapu közelében működött. Ezt a létesítményt 1536-ban eladták Jakab fürdősnak, majd a város 1585-ben szerezte vissza Langhaus György örökösétől.⁹ A vizsgált tanúvallomásokban először *Judenpad*ként, azaz Zsidó-fürdőként jelenik meg a borkimérésnek is helyet adó fürdő. A *Judenpad* minden bizonnyal az Alsófürdő egy másik elnevezése lehetett. Az egyik tanú leírásában ugyanis már az szerepel, hogy az Alsófürdőben („*Im untern pad*”) zajlottak a mozgalmas események.¹⁰ A két elnevezés egymásnak történő megfeleltethetőségére utal még áttételesen az is, hogy a Halász-kapu előterében fekvő Újvárosban nagy számban dolgoztak halászok és tímárok. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a szóban forgó borkimérésben is – legalábbis a verekedés időpontjában – jelentős arányban voltak jelen az említett két szakma képviselői.¹¹

A helyszínt közelebről megvizsgálva megállapítható, hogy a kimérésnek valószínűleg a fürdőépülettel közösen volt egy udvara, ezen keresztül lehetett megközelíteni magát a csapszéket. Utóbbit minden alkalommal (négy említés) a *Leithaus* kifejezéssel jelölik. Mivel a kimérőnek, azaz a *leitgeber*nek magától értetődően az volt az elsődleges érdeke, hogy a közép- és nagytermelő szőlősgazdák által rábízott készleten minél hamarabb túladjon, vagy legalábbis minél nagyobb mennyiséget értékesítsen belőle, ennek érdekében mindent meg kellett tennie azért, hogy a vendégeknek a borfogyasztáson túli igényeit is kielégítse. Amellett, hogy gondoskodott padok és asztalok felállításáról, általánosan megszokott volt, hogy a *leitgeber* által felvett segédzemélyzet a borok mellé ételt is felszolgált, sőt olykor mutatványosokkal is igyekeztek növelni a forgalmat.¹² Mindennek tekinte-

-
6. Kintzinger, Martin: Status Medicorum. Mediziner in der städtischen Gesellschaft des 14. bis 16. Jahrhunderts. In Johanek, Peter (Hrsg): *Städtisches Gesundheits- und Fürsorgewesen vor 1800*. Städteforschung A 50, Köln–Weimar–Wien, 2000, 63–91. p., hiv. hely: 78. p.
 7. Kubinyi András: Gesundheitspflege in den mittelalterlichen Städten Ungarns. In Kirchgässner, Bernhard–Sydow, Jürgen (Hrsg): *Stadt und Gesundheitspflege*. Arbeitstagung in Bad Mergentheim, 14.–16. November 1980, Südwestdeutscher Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung. Sigmaringen, 1982, 95–107. p., hiv. hely: 100. p.
 8. Érdekes adalékként megemlíthető, hogy 1533-ban egy vízforraló üsttel is felszerelték ezt a létesítményt. Öt évvel később kikerült a város tulajdonából, eladták egy Sebestyén nevű fürdősnak. Vámosy István: *Adatok...* i. m. 55–56. p.
 9. Ortvy Tivadar: *Pozsony város utcái és terei. A város története utca és térnevekben*. Pozsony, 1905, 228. p. Arra nem tér ki Ortvy, hogy a kapun belül, vagy kívül volt-e a létesítmény.
 10. AMB MmB AP II. fol. 9r.
 11. A Zsidófürdő elnevezésből kiindulva az is elképzelhető, hogy talán az óváros délkeleti részén helyezkedett el, ahol a Zsidó utca is. A hasonló méretű német városokkal összevetve a pozsonyiak viszonylag jól el voltak látva fürdőkkel. A szintén kb. 5000 lakosú Hall városában például négy ilyen létesítmény várta a kikapcsolódásra vágyó polgárokat. Wunder, Gerd: *Die Bürger von Hall. Sozialgeschichte einer Reichsstadt 1216–1802*. Sigmaringen, 1980, 134. p.

tében a fürdővel együtt üzemeltetett kimérés igencsak „jó húzás” lehetett a fenntartó részéről, hiszen így többféle kikapcsolódási lehetőségnek hódolhattak a betérő polgárok. A jegyzőkönyvekben találunk utalást arra, hogyan használták a vendégek az említett létesítményt. Az egyik halász, Emrich Rietzinger azt vallotta, hogy „amikor Riemer bejött [a kimérésbe], [Rietzinger] hallotta, hogy [Riemer] Knüpfert szidalmazza, annak az ügynek kapcsán, amit még a fürdőben kezdtek el [megvitatni]”.¹³ Ez a kijelentés nem pusztán arra világít rá, hogy a verekedést megelőző szóváltás egy korábbi beszélgetés folytatása volt, hanem arról is információt nyerünk, hogy a vendégek összekapcsolhatták a különböző szórakozási/kikapcsolódási lehetőségeket. A vizsgált 1539-es esetben nyilván először a fürdőt látogatták meg, majd betértek poharazni a kimérésbe.

A *Leithaus* külsejéről sajnos nem találunk adatot. Ennek elképzeléséhez az 1497-es pozsonyi bormérési statútum rendelkezéseit hívhatjuk segítségül. A szabályzat értelmében a bormérésre a ház előtt lehetett felhívni a polgárok figyelmét. Az alapszabály erre vonatkozóan részletesen rendelkezik. Nemcsak egyszerűen a bormérés tényét kellett a potenciális vendégek tudomására hozni, hanem azt is meg kellett jelölni, hogy milyen fajtájú és milyen idős bort lehet az adott helyen kapni. A kétéves bort (-*Zwifirdigen*) egy vágott cégér (-*ain Zaiger mit schaiten*) és egy szalmafonat jelezte, az egyéves bornak (-*viridigen*) a magában kitett cégér felelt meg, a leginkább keresett újbort (-*hewrigen*) pedig a zöld cégérral (-*mit [...] ainem grunen Zaiger*) ellátott ivókban találhatták meg a betérők.¹⁴ A statútum második pontja arra is kitér, hogy a fent leírt

12. Richard Perger a hasonló munkát végző bécsi *Weinmeisterek* tevékenységét az angol *-catering* kifejezéssel jellemzi. Perger, Richard: *Weinbau und Weinhandel in Wien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. In Opll, Ferdinand (Hrsg): *Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Bd. XIV. Linz, 1996, 207–219. p., hiv. hely: 214. p. Ennek tekintetében mind a bécsi *weinmeistereket*, mind a pozsonyi *leitgebereket* modern kifejezéssel egyfajta -vendéglátó-ipari menedzserként is értelmezhetjük.

13. AMB MmB AP II. fol. 7v.

14. Tóza-Rigó Attila: Az 1497-es pozsonyi borkimérési statútum. *Agrártörténeti Szemle*, 47. (2006) 202–222. p., hiv. hely: 215. p. A mai közízléssel ellentétben a korszakban a fiatal borokat fogyasztották a legszívesebben, ezek között is az volt a legkeresettebb, amelyet nem sokkal a szüret után kínáltak eladásra. Erre többféle magyarázatot is találhatunk. A korabeli viszonyok között nagyon nehezen tudták eltartani a borokat, így azok hamar megcetesedtek, megpimpósodtak. Az egyéves bornak már esett az értéke, kivéve, ha a rossz termés miatt nem állt rendelkezésre megfelelő minőségű újbort. A többéves bort pedig egyszerűen fáradt bornak (-*er altelt*) nevezték. Csak a 17. század második felétől kezdett egyre gyakoribbá válni, hogy a szőlősgazdák több évre visszamenőleg is elraktároztak borokat, de nem a minőségjavítás céljából, hanem azért, hogy a felhalmozott készletek által csökkentse az időjárásal szembeni kiszolgáltatottságot. Ettől az időszaktól kezdve váltak inkább népszerűvé az idősebb borok az újborttal szemben. Landsteiner, Erich: *Weinbau und bürgerliche Hantierung. Weinproduktion und Weinhandel in den landesfürstlichen Städten und Märkten Niederösterreichs in der frühen Neuzeit*. In Opll, Ferdinand (Hrsg): *Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Bd. XIV. Linz, 1996, 17–50. p., hiv. hely: 38. p.; Sandgruber, Roman: *Wein und Weinkonsum in Österreich. Ein geschichtlicher Rückblick*. In Opll, Ferdinand (Hrsg): *Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Bd. XIV. Linz, 1996, 1–30. p., hiv. hely: 3–4. p. Mindebben természetesen közrejátszhatott az a tény is, hogy az újbort még nem volt olyan erős, mint „idősebb társai”, így az előbbiből többet lehetett inni a mindennapi fogyasztás keretében.

módon kell eljárni vörösborkok árusítása esetén is, azzal a különbséggel, hogy meg kell jelölni azt is, hogy az adott helyen vöröset mérnek.¹⁵ Az egyes cégértípusok tárgyalásánál tehát értelemszerűen fehérborokra gondoltak. A rendelkezésnek ez a része is rávilágít arra, hogy a pozsonyi szőlőnedűk között inkább a fehérborok voltak túlsúlyban.

Visszatérve a verekedés helyszínének elemzéséhez, az szűrhető le, hogy az udvaron is lehetett fogyasztani, erre utal a korábban már említett Peter Schneller vallomása, mely szerint Knüpfer még az udvaron tartózkodott, amikor Schneller belépett az épületbe („*herein ins haus gang*”).¹⁶ Konkrétan megnevezik a belső helyiséget is, *stubnként*, azaz szobaként jelölik, utóbbi kifejezés négy alkalommal fordul elő. Az italárusítás minden bizonnyal itt történt, s a vendégek az időjárástól függően benn az épületben, vagy kint az udvaron fogyasztottak.

A helyiség mérete, felépítése, berendezése

A belső helyiség méretére csak közvetett módon következtethetünk. A tanúvallomások alapján megállapítható, hogy legalább 17–18 személy tartózkodott a kimérésben, részben az udvaron, részben az épületben. Bár a legtöbb tanú az indulatok elszabadulása után igyekezett kijutni, annyi bizonyos, hogy mivel a rendbontás bent zajlott, így a szemtanúk és az általuk említett személyek legalább rövid időre megfordultak a belső helyiségben. Így még ha feltételezzük is, hogy nem egy időben tartózkodtak a helyiségben, a kimérést nagyjából akkorának képzelhetjük el, amelyben legalább 20–22 ember elférhetett. Ehhez hozzá kell még számítanunk a személyzetet, amelyből a kocsmai verekedések „állandó tartozékaként” csak a korcsmárost említik meg egy alkalommal, nevezetesen mikor az egyik Riemer már egy a helyiségben fellelhető eszközzel igyekezett érvényt szerezni igazának, Rietzinger szolt a borosgazdának (*Wirt*), hogy el kellene venni tőle az eszközt. Mivel a szövegben a *Wirt* megnevezés szerepel, valószínűsíthető, hogy a beavatkozásra felszólított személy egyben a létesítmény tulajdonosa/fenntartója volt, nem pedig alkalmazott, hiszen utóbbi esetben inkább a *Leitgeber* vagy a *Zapfler* kifejezést várnánk.

Csak egy alkalommal utalnak arra, hogy mit fogyasztottak a vendégek. Wolfgang Hofer tímár vallomásában azt olvashatjuk, hogy másokkal borozott („*peim wein gewesen*”), amikor elkezdődött a dulakodás.¹⁷ Arról sajnos nem értesülünk, hogy milyen bor lehetett a kupákban.¹⁸

15. Tózsá-Rigó Attila: *Az 1497-es pozsonyi...*, i. m. 215–216. p.

16. AMB MmB AP II. fol. 7v.

17. AMB MmB AP II. fol. 9r.

18. A korábbiakban a kimérések általános bemutatásánál már említettük, hogy Pozsonyban nagy valószínűséggel inkább a fehérborokat részesítették előnyben. A vörösborkultúra csak a 16. század második felében és a 17. században terjedt el nagyobb méretekben délszláv hatásra, s inkább csak az ország középső területén volt jellemző. Kisebb régiókban, így például éppen Pozsony és Sopron környékén a német polgárság által meghonosított, fejlett szőlőtermelő-kultúrának köszönhetően már a korábbi időszakokban is megjelent, de nem tett szert túlsúlyra. Andrásfalvy Bertalan: *A vörösborkultúra Magyarországon. Néprajzi Értesítő*, 39. (1957) 49–69. p., hiv. hely: 54–61. p.

Amint azt korábban említettük, gyakran előfordult, hogy a kimérésekben ételt is lehetett kapni. Az 1539-es verekedés helyszínén is lehetőség volt erre, a vallomásokból ugyanis kiderül, hogy konyhája is volt a „komplexumnak”. Caspar Reisner tanú valószínűleg később érkezhett, ő ugyanis már csak a verekedés végkifejletéről számolt be. Amikor a csapszékbe lépett, a földön fekve találta az egyik Riemert, akit ecettel próbáltak magához téríteni. Nyilván az ecet is a konyhából került elő. A másik Riemer pedig a konyhában feküdt („*der ander Riemer sei inn der kuchel gelegt*”).¹⁹

A kimérés berendezéséről sajnos igen szűkösek az információink. A személyek vizsgálatánál a későbbiekben látni fogjuk, hogy nagy többségében kézművesmesterek és legények alkották a hely közönségét. Ezt az információt figyelembe véve egyszerű berendezési tárgyakkal, faasztalokkal és -padokkal képzelhetjük el mind a belső helyiséget, mind az udvart. Több kifejezés is arra enged következtetni, hogy ülve fogyasztottak a vendégek, tehát nem ún. „talponállóként” kell magunk elé képzelni a helyet. Erre utalnak az olyan megjegyzések, mint „*Er sich zu Maister Jacoben [...] gesetzt mit Ime getrunck*”, vagy „*si[c]h ain klains zu inen gesetzt*”.²⁰ Az eset kissé morbid ironiája, hogy néhány berendezési tárgyat is említenek a tanúk, azonban nem azzal a szándékkal, hogy pontosabban leírják a helyszínt. Konkrétan három tárgyra térnek ki, mégpedig azért, mert a rendbontók ezeket az eszközöket használták egymás ellen a verekedés során. Ilyen módon értesülünk néhány használati tárgyról.

A legtöbbször előforduló eszköz azonosítása kérdéses. Hat tanúnál 13 említéssel szerepel egy *wör*, vagy *rör* nevű tárgy. Az első formában nem tudjuk feloldani az elnevezést. A *rör* alakból viszont a mai német *Röhr* szóra asszociálhatunk, amely ebben az esetben kiöntőt vagy kiöntőcsövet jelent. A korszakban gyakoriak volt a kiöntőcsővel ellátott kannák.²¹ Rietzinger szerint amikor Knüpfert elfogvotta a türelme a Riemer részéről őt ért szidalmak miatt, kezébe vette a kiöntőt („*hab die wör inn der hanndt gehobt*”),²² és azt már Schneller vallotta, hogy ezután Knüpfert ezzel az eszközzel fejbe vágta Riemert („*mit derselben den Riemer über den kopff geslagen*”).²³ Wolfsgnag Resch tanú kiemelte, hogy a Riemereknél nem volt hasonló tárgy („*die Vischer haben khain wör gehabt*”).²⁴ Ezzel szemben Albrecht Ellender állítása szerint az egyik Riemer a verekedés közben kirohant és hozott magával egy másik kiöntőt és azzal ütötte Knüpfert. A fegyverként használt tárgy alakjára csak egyetlen adatot közölnek, Thomas Nievergold vallomásában *plosse rör*, (vagy *plosse wör*) szerepel, ami talán arra utal, hogy fedél nélküli kiöntő volt Knüpfert kezében.

Három tanú egybehangzóan azt állította, hogy Knüpfert a verekedés egy adott pillanatában egy kannával leütötte az egyik Riemert, pontosabban fejbe vágta vele

19. AMB MmB AP II. fol. 7v.

20. AMB MmB AP II. fol. 9r.

21. A 17. századi soproni végrendeletekben is említenek ilyen darabokat. Askercz Éva: Milyenek lehettek a konyhák Sopronban a 17. század elején. *Soproni Szemle*, 53. (1999) 4. 370–382. p., hiv. hely: 380. p.

22. AMB MmB AP II. fol. 7v.

23. AMB MmB AP II. fol. 7v.

24. AMB MmB AP II. fol. 7v.

(„*Knupffer ain kandl gerukht und den Riemer zum Kopff geslagen*”).²⁵ A tanúvallomásokot összegző bejegyzés szerint Georg Riemer szenvedte el ezt az ütést. Wolfgang Resch állítása annyiban tér el az előbbiektől, hogy szerinte Knüpfer nem leütötte, hanem megdobta Riemert az eszközzel, ebből arra következtethetünk, hogy egy könnyű vagy közepesen nehéz tárgyról lehetett szó. A kanna minden bizonnyal önből készült, alakjára, méretére sajnos nincs adatunk.²⁶ Az is elképzelhető, hogy a fent említett *rör* és a *kandl* ugyanazt az eszközt, egy kiöntővel ellátott kannát takar. Schneller említ még egy eszközt, amellyel – a kissé nehezen értelmezhető szöveg szerint – egy Joachin nevű mestert arcon vágta („*sei mit ainer gapeln zugeloffen*”).²⁷ A *gapel*ként megnevezett eszköz minden bizonnyal egy nagyobb űrméretű korsó lehetett.²⁸

Rendbontók, sérültek és szemtanúk; a személyek vizsgálata

A tanúvallomásokból az derül ki, hogy a verekedés idején a kimérésben csak férfiak tartózkodtak. A korábban már idézett bormérési statútum nem említ olyan rendelkezést, mely szerint nőknek nem lett volna szabad látogatni ezeket a helyeket. A személyzet kapcsán pedig a szabályzat kitér arra, hogy a bort nők is értékesíthették. Ez abból a szakaszból szűrhető le, amelyben a fogyasztók védelme érdekében kilátásba helyezték, hogy amennyiben valaki rossz vagy nem hitelesített mértékeket használ, az büntetendő. Külön kiemelték, hogy minden esetben így kell eljárni, attól függetlenül, hogy a bort maga a tulajdonos – mindegy, hogy férfi vagy nő – vagy borkimérő értékesíti („*Es seyn weinhern, frawen oder leitgeb[e]n*”).²⁹ Mindazonáltal a fürdő melletti csapadék vendégei között joggal feltételezhetünk általában erős férfifélszázat.

Korábban már említettük, hogy a szemtanúkat és a vallomásokban szereplő további személyeket összegezve 17, esetleg 18 vendégről olvashatunk a forrásban. A bizonytalanság abból ered, hogy előfordulnak csak keresztnévvel megadott személyek, akikről nem közölnek további információt. Összesen tehát tizenhét férfit tudunk nagy biztonság-

25. AMB MmB AP II. fol. 9r.

26. A korszakban kétféle típus volt elterjedt a német városokban. Az északi területeken egy olyan változat volt használatos, amely öblösebb kialakítású alsó része miatt harang alakra emlékeztetett, és gyakran látták el kiöntőcsővel. A délnémet és az osztrák területeken egy elegánsabb kialakítású változat terjedt el. Ebbe a típusba egyenes falú, felfelé keskenyedő, hengert formázó kannák tartoztak. Dixel, Walter: *Das Hausgerät Mitteleuropas*. Berlin, 1973, 60–62. p. és 179–185. p. A magyarországi régészeti ásatások során előkerült önkannák alapján arra következtethetünk, hogy Pozsonyban is inkább az utóbbi típus lehetett használatban. Az említett leletekhez: Holl Imre: *Zinn im spätmittelalterlichen Ungarn*. Teil I. Acta Archeologica Scientiarum Hungaricae. 39. (1987) 313–335. p., hiv. hely: 318–319. p. és 323–325. p.

27. AMB MmB AP II. fol. 7v.

28. A *gabele* vagy *gabel* kifejezések szinonimájaként Lexernél a *Krücke*, *Krückstock* szavak szerepelnek, amelyek nagyobb korsót, flaskaszerű edényt, esetleg kannát jelentenek. Lexer, Mathias: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 38., unveränderte Auflage. Stuttgart, 1992, 52. p.

29. A dokumentum a Pozsony Városi Levéltár állományában a *Gotsleichnamszech gazdasági kimutatásai* címmel jelölt iratcsoporton belül található. AMB MmB 3 a 1 fol. 48r.

gal „elkülöníteni”. A továbbiakban – kiaknázva más pozsonyi források információs bázisát is – meg kell próbálnunk a lehetőségekhez mérten feltárni a vizsgálati anyagban elének tároló személyek, azaz az Alsó-fürdő és a kimérés közönségének a hátterét.

Tizenkét férfinak nagy biztonsággal meg lehet állapítani a foglalkozását. A legnagyobb számban halászok voltak jelen a kimérésben, nevezetesen hat személyt halászként vagy halászegényként tudunk azonosítani. A verekedés két résztvevőjéről, Mert és Georg Riemerről már a tanúvallomások bevezető néhány sorban megjegyezték, hogy egy bizonyos Dionisi Vischer segédei voltak. A Mert és Georg közötti esetleges rokoni kapcsolatról nem tudunk meg közelebbit. Mert Riemerrel más pozsonyi forrásban is találkozunk. Egy kézműves özvegye, Otilia Wildmanin végrendeletében többek között egy kováccsal és egy fürdőssel együtt szerepel, mint a végrendeletben foglaltak végrehajtását felügyelő testamentumos urak egyike.³⁰

Mivel a jelen levő személyek között a halászok alkotják a legnagyobb csoportot, érdemes részletesebben kitérni e szakmának a város életében képviselt szerepére. A pozsonyi kézműveseken belüli jelentős számbeli súlyuk nyilvánvalóan a Duna nyújtotta kedvező lehetőségekre vezethető vissza. A kézműves-társadalmon belüli arányuk a korszak Végrendeleti Könyvében is érzékelhető. Az 1529 és 1557 között lejegyzett testamentumok között 155 olyan utolsó rendelést találunk, amely kézműveshez vagy annak feleségéhez köthető. Az iparostevékenységet űző végrendelezők 43 szakma képviselői közül kerültek ki. Legnagyobb arányban a textil-, ruha- és bőriparban tevékenykedők vannak jelen a forrásban. A harmadik legnagyobb csoportot az élelmiszeripar képviselői alkotják, ezen belül legnagyobb számban a halászok és a mészárosok képviseltetik magukat, kilenc-kilenc végrendelettel. A halászok megtalálhatók a pozsonyi Tiltáskönyvben (1538–1566) is: négy esetben követelő félként, hét ügyben pedig adós-ként.³¹

Megélhetésüket tekintve a halászok esetében többrétű tevékenységről beszélhetünk. Régi szokásjogra hivatkozó 1543-as céhlevelük megfogalmazása szerint a dokumentum a halászok és a halárusok között („zwischen den Maistern und Fischerhandwerks und Fischkäuflern”) már korábban írásba foglalt szokások alapján erősített meg.³² A 16 végzéből álló céhlevelé pontjainak a fele a halárusítás szabályozásáról szól (pl.: idegenek kizárása, méreten aluli hal árusításának tiltása stb.).

30. AMB MmB Protocollum Testamentorum 4 n 2 (PT) II. fol. 266r.

31. Tózsá-Rigó Attila: A pozsonyi Tiltáskönyv (1538–1566) információs bázisa. Különös tekintettel a pozsonyi felső- és középréteg városon túlnyúló kapcsolatrendszerére. *Századok*, 142. (2008) 5. 1135–1186. p., hiv. hely: 1166. p.

32. Špiesz, Anton: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava, 1978, 395. p. A nőknek a céhes kézműipari termelésben képviselt szerepéhez találunk fontos adalékot Caspar Reickher felesége, Katerina asszony végrendeletében, amelyben kiemeli, hogy ő maga is tagja volt a halászok céhének, midőn mesterére és a céhlegényekre összesen 12 forintot hagy. AMB MmB PT II. fol. 362v. Több olyan korabeli céhszabályzatot is ismerünk, amely már megfogalmazásában is jelzi, hogy a mesterek között egyaránt lehettek férfiak és nők is, azaz a *Maister* és *Maisterin* megjelölést használja az említett céhtagokra. Ilyen dokumentum például a fazekasok céhszabályzata 1569-ből és a kalaposoké 1575-ből. Špiesz, Anton: *Štatúty bratislavských...*, i. m. 117–118. p. és 152–159. p.

Témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a halászegényeket érintő rész. Eszerint a legények önállóan nem kezdhettek halárusításba, csak akkor, ha arra valamelyik mester utasítást adott. Az áru minőségét és a halak megfelelő méretét a céhmesternek, de legalábbis a halászok vagy a halárusok valamelyik mesterének kellett ellenőriznie. A céhlevél az 1539-es verekedés egyik tanúját, Albrecht Ellendert is említi. A forrásból megtudjuk, hogy Ellender köztisztviselőként álló személy volt a halásztársadalmon belül, a céhlevél ugyanis azzal zárul, hogy mind a halászoknak, mind a halárusoknak ki kell jelölniük egy-egy mestert, aki a rendelkezések betartását felügyeli, s a dokumentum szerint 1543-ban a halászok részéről Albrecht Ellendert jelölték erre a feladatra.³³ Arra nincs adat, hogy esetleg ő lett volna a céhmester, de mindenképpen tekintélyes személynek kellett lennie a szakmán belül. A halászok és halárusok céhtől gyakran vásárolt a városi tanács is. A városvezetés reprezentációs költségei között a bor és a hal tette ki a legnagyobb tételt.³⁴

Visszatérve az 1539-es rendbontás tanúhoz, Emrich Rietzinger esetében az Actionaléban nem találunk utalást foglalkozására. Itt is a végrendeleteket hívhatjuk segítségül, Rietzinger testamentumát ugyanis hat évvel később jegyezték le. Ebben nemcsak foglalkozását, hanem – viszonylag pontosan – városon belüli lakhelyét is közli. Eszerint a Duna mentén elterülő vödríci külvárosban lakott („*Emerich Rietzinger vischer und mitbürger zu Presspurğ gesessen auf der Wedritz*”).³⁵ Utolsó rendelkezésében több kisebb értékű kegyes adomány mellett egy forintot a halászcéhre is hagyományozott. Végrendelete nem tanúskodik nagy vagyonról, a középosztálybeli kézművesek népes táborához sorolhatjuk. Annyit mindenestre megtudunk, hogy rokonsági körében más is ezt a mesterséget űzte: unokatestvérét is halászként említi. Továbbá Rietzinger kapcsolatban volt a már többször említett Peter Schnellerrel, aki szintén az ivóban volt a vizsgált eset idején. Rietzingernek a halászat mellett más tevékenységéről is értesülünk. A városi számadáskönyv szerint 1540-ben a magisztrátus által a polgároknak kivetett adó behajtásában működött közre. Ebben az évben 13 ilyen adószedő (Gaber) végezte ezt a munkát.³⁶ Az Actionaléban Rietzinger beszámolóját Albrecht Ellender vallomása követi. Ellendernek a halászcéhben képviselt pozíciójáról a fentiekben már szóltunk.

Michel Wachingernek a tanúvallomásából következtethetünk arra, hogy szintén halász volt, mivel a szöveg szerint más halászokkal együtt ivott („*als er mit andern*

33. Špiesz, Anton: *Štatúty bratislavských...*, i. m. 397. p.

34. Példaként említhető, hogy 1540-ben hat schillingért vásárolt a város jó minőségű halat („*güt essen visch*”), egy soproni küldöttség ellátása céljából. AMB MmB Kammerbücher (K) 92 fol. 79.

35. AMB PT II. fol. 182v.

36. AMB K 92 fol. 35–36. A városi adminisztráció tisztségei között alsó fokú pozíciót jelentett az adószedői tisztség. Gyakran látták el pályájuk elején olyan személyek ezt a funkciót, akik később nagy karriert futottak be a politikai elitben. Tóza-Rigó Attila: *A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában*. Fons Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok 14. (2007) 2. 187–277. p., hiv. hely: 222. p. Nem valószínű, hogy Rietzingernek ilyen „ugródeszkaként” szolgált volna az adószedői tisztség, (eddig) ugyanis nem tudunk arról, hogy a későbbiekben betöltött volna bármilyen más pozíciót.

Vischern getrunken”), amikor az egyik Riemer az asztalhoz lépett és belekötött Knüpferte.³⁷ Az Ellender után tanúskodó Caspar Reisner beszámolójában nem szerepel foglalkozás, a későbbiekben azonban többször előfordul még a városkönyvben. Egy másik, ugyancsak 1539-es bejegyzésben felváltva fordul elő a Caspar Reisner és a Caspar Vischer névalak. Az 1529–1557 között összeállított második Végrendeleti Könyvben pedig többször is szerepel egy bizonyos Reisner (vagy Reiser) család, amelynek Hans Reisner halásmester volt a feje.³⁸ Nagy a valószínűsége tehát annak, hogy a korábban felesége végrendelete kapcsán már említett Caspar Reickher halász azonos lehetett az 1539-es anyagban szereplő Reisnerrel. Az eddig említett hat személynél tehát viszonylag biztosan meg lehetett állapítani a foglalkozást. További egy tanú, Peter Schneller nagy valószínűséggel szintén a halászok köréhez kapcsolható, amint arra korábban utaltunk, Rietzinger végrendelete szerint Schneller tartozott neki.³⁹

A biztosan azonosítható foglalkozású személyek közül ketten tímárok voltak. Wolfgang Hofer azt vallotta, hogy másokkal együtt borozott, és mást nem láttak, mint-hogy Knüpfer először egy kannával leüti az egyik Riemert. Hofer tímárként szerepel az anyagban. A kihallgatások mellett többször találkozunk vele a végrendeletekben is. Egy halász, egy tímár és egy övkészítő utolsó rendelkezésében említik – minden esetben más kézművesekkel együtt – a testamentumos urak között. Egy nyerges feleségének 1555-ös testamentumában tímármesterként szerepel.⁴⁰ Egy másik tímár, Blasi Früewirt 1556-os végrendeletében azt is megjegyzi, hogy Hofer a Duna-parton elterülő Újvárosban lakott, és saját pecsétjével erősítette meg céltársa utolsó rendelkezését.⁴¹ A verekedésnél jelen levő másik tímár egy tímárlegény, aki kissé furcsa „szerepben” tűnik

37. AMB MmB AP II. fol. 8v.

38. AMB MmB AP II. fol.22r és 23r. AMB MmB PT II. fol. 158r-v. A kapcsolat Caspar és Hans Reisner között nem tisztázott.

39. Az ügynek a vallomások után bejegyzett néhány soros összefoglalásában Dionisi Vischert is említik, azonban nem tisztázott, hogy ő valóban jelen volt-e a kimérésben, és ha igen, akkor milyen módon volt részese a verekedésnek, illetve az azt megelőző vitás ügynek, így őt nem vettük bele az elemzett személyek körébe.

40. Érdekességgépp megjegyezhető, hogy az Újvárosban lakó asszony viszonylag jelentős adósságot halmozott fel (több mint 120 forint értékben), amelyek kiegyenlítését férjére bízta. Hitelezői között három tímárt is találunk, köztük Hofert, akinek harminc forinttal tartozott az asszony. A tímár- és a nyergesszakma közötti kapcsolat kézenfekvő, hiszen előbbiek készítették elő a bőrt a nyergesek számára. A nyerges feleségének testamentumos urai között is két tímárt és egy cserzővargát találunk. A nőknek a kézművességen belül képviselt szerepéhez pedig fontos adalék, hogy az asszony a nyergesszakmához szükséges szerszámokat is a férjnek rendelte („*allen werkzeug, das es zu dem satler handwerk antreffen ist*”). Nyilvánvaló tehát, hogy a nő – férjéhez hasonlóan – szintén nyergeket készített, esetleg együtt is dolgoztak. AMB MmB PT II. fol. 312r–v. Utóbbi rendelkezés azért bír kiemelt jelentőséggel, mert a legtöbb esetben csak általában rendelkeztek szerszámokról, összesen csak hat ilyen esetben neveztek meg pontosan a szakmát, ebből három említés halászatnál használt eszközöket jelölt. A Tiltáskönyvben a követelt tartozások fedezeteként betáblázott vagyonrészek között mindössze négy alkalommal szerepelnek munkaeszközök, ebből két esetben konkretizálják a szakmát: mindkét követelésnél halászszerszámok eladását tiltják. Tózsá-Rigó Attila: *A pozsonyi Tiltáskönyv...*, i. m. I/1. sz. táblázat, 1142. p.

41. AMB MmB PT II. fol. 338r.

elénk. Ő maga ugyanis nem tett vallomást, viszont két tanú is említi, hogy jelen volt. A nevét nem adták meg, Ellender és Reisner csak úgy emlegette, mint Blasi Ledrer segéde. Mindketten azt vallották, hogy a legény a verekedés után visszament az ivóba, és az akkor már a földön fekvő Georg Riemernek mondott egy nehezen értelmezhető mondatot: „*ha adós vagy, csak akkor bocsátanak meg neked, ha [már] meghaltál.*”⁴² Reisner szerint a tímárlegény maga is megsérült a csetepaté során. Bár magáról a kérdéses legényről nincs további információnk, mestere, Blasi Ledrer viszont szerepel egy Hans Ledrer nevű mester végrendeletében. A rokoni és a szakmai kapcsolatok összefonódására találunk itt példát, ugyanis Blasi Ledrer Hans unokájának volt a férje.⁴³ A pozsonyi Tiltáskönyvben is szerepel Blasi Ledrer. Egy 1539-es bejegyzésben egy szűcsről, egy 1541-esben pedig egy varga feleségétől követeli tartozásuk kiegyenlítését.⁴⁴ Fontos információ, hogy a második ügyben megadják Ledrer lakhelyét, ő is az Újvárosban lakott. Nagy valószínűséggel ott lehetett a műhelye is, amelyben a verekedési ügyben szereplő legénye is dolgozott.

A tímárok mellett ugyancsak két fazekassal találkozunk az anyagban. Egyikükről, Thomas Schellenperger tanúról semmilyen további információval nem rendelkezünk. A másik fazekas, Thomas Nievergold, a korábban már említett Hans Ledrer tímármester végrendeletében fordul elő: egy másik kézművessel őt kérte fel a mester az utolsó rendelkezés végrehajtására. Elképzelhető tehát, hogy Nievergold Blasi Ledrerrel és annak legényével is kapcsolatban volt. A fazekastevékenység mellett a városnak is teljesített szolgálatot. A városi számadáskönyv adatai szerint 1540-ben a városi adó behajtásában működött közre.⁴⁵ Az eddig ismert információk szerint – Rietzingerhez hasonlóan – Nievergold sem lépett tovább a hivatali ranglétrán. A fazekasok 1569-es céhlevelét a korábbiakban már említettük. Bódéik a ferences kolostor előtti, a Főtér kibővítésének tekinthető téren álltak.⁴⁶ Más pozsonyi forrásokban csak elvétve találunk fazekasokat. A második Végrendeleti Könyvben két ilyen testáló szerepel, a Tiltáskönyvben pedig hat fazekast tudunk kimutatni. A számadáskönyvek segítségével viszont nyerünk némi adatot munkájukra vonatkozóan. Az 1528/29-es költségvetési évben a város többek között korsókat, fedőket és tégelyeket rendelt fazekasoktól. Témánk szempontjából külön érdekes, hogy a számadáskönyvi bejegyzés szerint a városi kimérés („*zum leitgeb*n”) számára készítették ezeket a – minden bizonnyal agyagból készült – edényeket.⁴⁷ Ezen eszközök mellett a fazekasok csempét is égettek. Ezt támasztják alá az 1529-es számadáskönyvi adatok: többek között a városi örök és a kocsiszolgák szobájához 77 új csempét rendeltek, a hóhér számára ugyancsak 12 új csempét készített a tanács. A Városházán levő egyik kályhán pedig csempéket kellett cserélni. Ebben

42. AMB MmB AP II. fol. 8r.

43. AMB MmB PT II. fol. 83v.

44. AMB MmB Verbotbuch a i 1 fol. 4r és 16v.

45. AMB K 92. fol. 37.

46. Ortvy Tivadar: *Pozsony város...*, i. m. 95. p.

47. A Schustergassl egyik házában, frekventált helyen, az ún. *Zöldszobában (Gruenstubl)* mértek a város borait, egy 1532-es számadási feljegyzés szerint kocsmául és étkezőhelyül is szolgált a helység. Ortvy Tivadar: *Pozsony város...*, i. m. 645. p.

a költségvetési évben összesen tíz fontot és négy schillinget költött a város fazekas munkákra.⁴⁸

A korábban már említett Corbinian Slossert – egyéb adat hiányában – nevéből kiindulva lakatosnak vélhetjük. A számadáskönyvek tanúsága szerint a város mindig jelentős megrendelésekkel fordult e szakma képviselői felé. A lakatosoknak kifizetett összegek az ácsok és a kovácsok díjazása után általában kiemelt helyen álltak a városi költségvetésben a kézművesmunkákra fordított kiadások között. Amint azt a halászok és halárusok tárgyalásánál már láthattuk, gyakran előfordult, hogy több szakma képviselői egyesültek egyazon céhen belül, nyilvánvalóan azért, hogy jobban érvényesíteni tudják befolyásukat és/vagy mérsékeljék az egymás közötti esetleges konkurenciát. Ilyen összefonódásra találunk példát a lakatosok, puskamívesek és órásk 1571-es közös szabályzatában.⁴⁹

Jörg Preuer tanú személyére vonatkozólag – Slosserhez hasonlóan – szintén nem rendelkezünk semmilyen további adattal. Nevéből esetleg arra következtethetnénk, hogy serfőző volt, mindazonáltal éppen az ügyben szereplő Riemerek neve és foglalkozása figyelmeztet arra, hogy a forrásokban szereplő és foglalkozásnevet jelentő vezetékneveket nem lehet minden esetben valós foglalkozással azonosítani. Georg és Mert Riemer nevéből ugyanis azt szűrhetnénk le, hogy a kérdéses személyek szűjjártók voltak, a forrás azonban pontosít ebben az esetben, s amint azt láthattuk, egyértelműen halászlegényekről van szó. Wolfgang Resch tanú egyszerűen csak halászokként aposztrofálja a két Riemert („die Vischer”). Mindennek tekintetében tehát Slossernek lakatosként, illetve Preuernek serfőzőként történő besorolása – egyéb megerősítő információ hiányában – kérdésesnek tekinthető.

Két személy esetében csak annyit tudunk biztosan, hogy kézművesek voltak. Slosser vallomásából ismert, hogy egy bizonyos Jakab mesterrel (*Maister Jacob*) ült egy asztalnál, utóbbinak azonban a tanú nem közölte a szakmáját.⁵⁰ Jakab mester mellett Slosser szerint még egy mester jelen volt, őt *Maister Joachinként* nevezi. Sajnos utóbbinak sem ismert a pontos foglalkozása.

Wolfgang Resch tanú foglalkozására vonatkozólag még csak utalással sem rendelkezünk. A korszak végrendeleti anyagából ismert egy rézműves és egy puskamíves Resch, azonban egyikkel sem mutatható ki kapcsolat. Resch személyénél sokkal érdekesebb, hogy a verekedés egyik főszereplőjéről, Hans Knüpferről sem tudjuk, hogy mi lehetett a foglalkozása, sőt tulajdonképpen semmilyen további adattal nem rendelkezünk róla. Ilyen információszegénység mellett tehát már az is lényeges momentum lehet, hogy az egyik tanú szerint halászokkal ült egy asztalnál. Albrecht Ellender szintén azt vallotta, hogy amikor ő a kimérésbe érkezett, Riemer a halászokkal ellenségeskedett (kezdt ellenségeskedni). Ezek szerint tehát a rendbontás egyik kulcsszereplője

48. AMB K 79 fol. 125–126.

49. Špiesz, Anton: *Štatúty bratislavských...*, i. m. 456–459. p.

50. Amint azt korábban említettük, Ortwaynál szerepel, hogy a város egy bizonyos Jakab fürdősnek adta el az Alsó-fürdőt. Tekintve, hogy a fürdősök is céhszerű keretek között végezték tevékenységünket (l. 5. sz. jegyzet), elképzelhető, hogy a Slosser beszámolójában szereplő Jakab mester a fürdő tulajdonosa volt. Megerősítő információ hiányában azonban ez (egyelőre) csak feltételezés marad.

je mindenképpen jó kapcsolatban lehetett a halászokkal (persze leszámítva a két Riemert), esetleg maga is ezt a szakmát űzte.

A forrásokban kisszámú olyan adat szerepel, amelyekből a kérdéses személyeknek vagy az azokkal szoros kapcsolatban állt polgároknak a lakóhelyére tudunk következtetni. Láttuk, hogy Wolfgang Hofer és a történetbe áttételesen bekapcsolt Blasi Ledrer tímárok az Újvárosban laktak. Ugyancsak ezt a városrészt adja meg lakóhelyként végrendeletében Caspar Reickher (Reisner) felesége, Katerina asszony. Ez a külváros az Óvárost körülvevő városfalnak a déli, a Duna felé néző kijárata, a Halász-kapu előterében elterülő keskeny területsávon helyezkedett el. Északról a városfal, délről pedig a Duna határolta. Leggyakoribb elnevezése: *New Stat vor dem Vischer Thor*, azaz a Halász-kapu előtti Újváros.⁵¹ A munkájukhoz szükséges víz közelsége miatt itt dolgoztak a tímárok, a cserzővargák, és magától értetődően a halászok. A ruháiparnak a posztón és a vásznakon kívül a bőr is jelentős alapanyaga volt. Ennek kikészítését részben a tímárok végezték. Telepük éppen a Duna-parton terült el, az említett Újvárosban.⁵² Az általuk készített bőrök szolgáltak alapanyagul többek között a vargák és a nyergesek munkáihoz. A városrész késő középkori jelentőségnövekedését mutatja, hogy a 15. század első harmadától már nemcsak az Óváros területén tartottak vásárokat, hanem az árucserének ez a formája „megjelent” a városfalakon kívül is, az 1430-as évektől kezdve ugyanis már a Halász-kapu előtti Újvárosban is tartottak vásárt.⁵³ Az 1529–1557 közötti végrendeleti anyagban négy testálónál szerepel ez a városrész lakóhelyként. A négy végrendelezőből kettő halász, egy pedig tímár.

A Duna-parti Újváros mellett két személyt „helyezhetünk el” egy másik külvárosban. Emrich Rietzinger végrendeletében olvashatjuk, hogy Vödricben, azaz a Vödrici-külvárosban lakott („*gesessen auf der Wedritz*”).⁵⁴ A Caspar Reisner kapcsán említett Hans Reisner halásznál ugyancsak ez a külváros szerepel lakóhelyként.⁵⁵ A halász-kapui Újvárostól nyugatra, a Várhegy és a Duna között terült el a Vödrici külváros (*Wedritz*). Itt az iparosok mellett az elsődlegesen szőlőtermesztésből és bortermelésből élő gazdapolgárok aránya lehetett jelentős. Mindez nem meglepő, hiszen a városrész folytatásának is tekinthetjük a várost körülölelő szőlőskertek övezetét.⁵⁶ A végrendeletekben 16 alkalommal említik ezt a külvárost, ebből 10 testamentum gazdapolgár nevéhez köthető, az itt lakó kézművesek között találunk fazekast, bognárt és két halászt.

A lakóhelyre vonatkozó adatokat összegezve tehát ha kis metszeten keresztül is, de arról értesülünk, hogy a forrásban szereplő halászok és tímárok számára nagy valószí-

51. Király János: *A pozsonyi nagy-dunai vám- és révjog története*. Pozsony, 1890, 84. p. és AMB MmB PT II. 12r. A fenti megnevezéssel minden bizonnyal a Mihály-kapu külvárostól („*Neustadt vor St. Michel Thor*”) és a Vödrici külvárostól („*Neustadt, aus der Wedritz*”) akarták megkülönböztetni.

52. Király János: *A pozsonyi...*, i. m. 84. p.

53. Ortway Tivadar: *Pozsony város...*, i. m. 95. p.

54. AMB MmB PT II. fol. 182v.

55. AMB MmB PT II. fol. 354r.

56. A Vödric környéki dűlőkhöz I. Tózsa-Rigó Attila: *Szőlőbirtoklás a 16. századi Pozsonyban*. In Orosz István–Papp Klára (szerk.): *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Speculum Historiae Debreceniense 2. 2009, Debrecen, 33–54. p., hiv. hely: 47. p. és 50–51. p.

núséggel helyileg igen közel volt, a város méreteit figyelembe véve majdhogynem egybeesett a lakó-, a munkahely, valamint a kikapcsolódás/szórakozás színtere.

A személyek koráról csak egy „elejtett” információ tudósít. Slosser szerint a kimérésben tartózkodó Joachin mester a zűrzavarban szintén kapott egy pofont. A vallomás szerint a mesternek világos színű szakálla volt („*Maister Joachin mit ainer helnn part*”).⁵⁷ A világos szakáll kapcsán arra gondolhatunk, hogy egy idősebb ősz szakállú mesterről volt szó. Hasonló korú férfiként képzelhetjük magunk elé Rietzinger is, hiszen hat évvel az eset után bejegyeztette végrendeletét, özvegye 1555-ös testamentuma szerint pedig utóbbi időpontban már nem élt. Albrecht Ellendernek a halászcéhben viselt tisztségéből ugyancsak arra következtethetünk, hogy túl volt már élete zenitjén. A legényeket ezzel szemben nyilván inkább fiatal férfikként képzelhetjük el. Külsejükre csak egyetlen viselettörténeti adalékkal rendelkezünk, nevezetesen Ellendernél olvashatjuk, hogy az egyik Riemer sárga kabátban volt.⁵⁸

Egy verekedés anatómiája

Végül érdemes még röviden vázolni a verekedés néhány részletét. Az eseményt folyamatában szemlélve megállapítható, hogy a verekedés lefolyása fő momentumai-ban megfelel a hasonló összetűzések majdhogynem általánosnak mondható szerkezetének. Bár a vallomások alkotta, időnként egymásnak ellentmondó mozaikokat néhány mozzanatnál nehéz egységgé kovácsolni, annyi mindenesetre kivehető, hogy három szakaszra osztható az esemény.

Amint azt már említettük az egész rendbontás előzménye egy korábbi beszélgetés lehetett, amit még a fürdőben kezdtek el a felek. Resch valószínűleg a „verbális szakasz” elejétől jelen lehetett. Amikor betért a kimérésbe, látta, hogy az egyik Riemer már Knüpfert asztalánál áll és igen határozottan beszél hozzá – és ahogy az már lenni szokott ilyen esetekben –: be akarta bizonyítani, hogy a kérdéses vitás ügyben neki van igaza. Egyik tanú sem említi, hogy a verekedők részegek lettek volna, csak annyit tudunk meg, hogy boroztak néhányan a helyiségben. A továbbiak kissé zavarosak, de annyi bizonyos, hogy Knüpfert szintén nagy határozottsággal mondta Riemernek, hogy utóbbi több alkalommal valamilyen bosszúságot okozott neki, ezt Riemer nem akarta elismerni.⁵⁹ Valószínűleg itt kapcsolódott be szemtanúként Schneller és Rietzinger, hár-mójuk vallomása kis részletektől eltekintve összecseng. Ezek szerint felgyorsultak az események. A „felvezető” vita után Riemer az ajtó mögül erősen szidalmazta Knüpfert, utóbbi ezt megelégedve felkapott egy kannát és vagy megdobta, vagy fejbe vágta vele a kötekedő halászt. Rietzinger itt még megpróbált közbelépni, odament a csaposhoz és szólt neki, hogy el kellene venni a kiöntött Knüpfertől, a csapos azonban nem avatkozott közbe.

57. AMB MmB AP II. fol. 9r.

58. AMB MmB AP II. fol. 7r.

59. AMB MmB AP II. fol. 7r.

A verekedés „csúcspontján” az egyik Riemer kezébe is került egy kiöntő. Valószínűleg ekkor sérültek meg mások is: Joachin mestert egy korsóval képen vágta, Jörg Preuert bevallása szerint Georg Riemer sebesítette meg, Blasi Ledrer segítése pedig tisztázatlan körülmények között sérült meg. Knüpfert egy darabig huzakodott az egyik Riemerrel a kiöntőn, végül sikerült elvennie tőle. Ellender nehezen olvasható valómása egy szakaszában az szerepel, hogy Knüpfert egy kritikus pillanatban a földre került, mégis úgy tűnik, hogy végül is ő került ki győztesen az összetűzésből, mivel Ellender és Reisner is úgy számolt be a dulakodás végkifejletéről, hogy – a helyszínre másokkal visszatérve – az egyik Riemert a belső helyiségben, míg a másikat a konyhában látták feküdni, sőt Ellender szerint Georg annyira rossz bőrben volt, hogy a szemtanúk azt hitték, nem éli túl az esetet. Ezen a ponton hangozhatott el Blasi Ledrer segédének kissé színpadias mondata: „ha adós vagy, csak akkor bocsátanak meg neked, ha meghaltál.”⁶⁰

Az elemzés fókuszában álló konfliktus rendkívül rövid időtartamából, illetve az eseményből „kibontható” csoport kis létszámából következően a társadalomtörténet vizsgálati léptékének a lecsökkentése, valamint a krízishelyzetben megjelenő egyéni attitűdök megemlítése jelen tanulmányt a mikrotörténelem, vagy másképp a mindennapok története szférájába utalja. Azzal, hogy az egyedi eseményt egy történeti elemzés középpontjába helyezzük, sajátos megközelítés válik lehetővé számunkra. Egy közösség, vagy akár csak egy kis csoport sorsán vagy – történeti léptékben mérve – rövid pillanatán keresztül megragadhatjuk a viszonyok összetett szövedékét, illetve a háttérként szolgáló tér valóságát.⁶¹ Jelen esetben egy 16. századi pozsonyi kimérésben jelen volt kézművesmesterek és céhlegények megélt valóságáról kapunk egy történeti pillanatsfelvételt. A vizsgált kocsmai verekedés legfőbb tanulsága egy történész számára tehát az lehet, hogy a 16. századi mindennapok elsősorban talán kissé partikulárisnak tűnő, de mindenképpen rendkívül izgalmas és maga után dokumentált nyomot hagyó eseménye elemezhető adalékokkal bír a városi társadalom és a városi közép- és alsópréta mentalitásának és életkörülményeinek teljesebb megismeréséhez.

ATTILA TÓZSA-RIGÓ

LESSONS FROM A TAVERN BRAWL. SOCIAL AND MICRO-HISTORICAL ANALYSIS OF A CONFLICT FROM 1539, TAKING PLACE IN A POZSONY WINE TAVERN

The study analyzes information from a protocol made upon a witness interrogation in Pozsony in 1539. The protocol was taken on a fight in the tavern. The conflict, respectively the official records are interesting for the micro-historical research from the standpoint of how recorded information can contribute to our

60. AMB MmB AP II. fol. 8r.

61. Revel, Jacques: Történelem földközélebről. In Levi, Giovanni: *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Budapest, 2001, 14–15. p.

better understanding of the everyday life of the early modern civil society. In the result of the events taking place in the whole country, Pozsony, under the rule of the Habsburgs, became the administrative centre of the remaining part of the country during those years. As we have very scarce details on the everyday life of the citizens, especially on the lower middle class, therefore the above mentioned file of information is very important.